

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
prezentate la 5 aprilie 2016¹

Cauza C-57/15

**United Video Properties Inc.
împotriva
Telenet NV**

[cerere de decizie preliminară formulată de hof van beroep te Antwerpen (Curtea de Apel din Anvers)
(Belgia)]

„Drepturi de proprietate intelectuală — Directiva 2004/48/CE — Articolul 14 — Cheltuieli de judecată — Restituirea onorariilor de avocat și de expert — Limită maximă a onorariilor de avocat”

1. Întrebările adresate de hof van beroep te Antwerpen (Curtea de Apel din Anvers) prin intermediul acestei trimiteri preliminare au un domeniu de aplicare aparent redus, însă, în realitate, ridică probleme juridice delicate. Cu toate că acestea vizează, în principiu, doar compatibilitatea cu dreptul Uniunii a unor norme naționale (în acest caz, din Belgia) privind restituirea anumitor cheltuieli referitoare la litigiul de către partea care a pierdut procesul, respectivele întrebări permit formularea unor opinii mai elaborate cu privire la efectele reglementării Uniunii asupra codurilor de procedură civilă ale statelor membre.
2. Îndoielile instanței de trimitere iau naștere ca urmare a aplicării sistemului belgian (legea și jurisprudența Curții de Casație) în ceea ce privește partea din cheltuielile de judecată reprezentând onorariile avocaților și plata experților, în contextul unei proceduri judiciare referitoare la protecția drepturilor de proprietate intelectuală. Având în vedere că există o dispoziție specifică privind cheltuielile de judecată în Directiva 2004/48/CE², reglementarea procedurală a fiecărui stat membru trebuie să se raporteze, în principiu, la aceasta. Problema se referă la modul în care pot fi puse în acord – în măsura posibilului – codul de procedură civilă și jurisprudența Curții de Casație din Belgia, ambele fiind aplicabile, în general, tuturor tipurilor de litigii, cu o dispoziție „sectorială” a dreptului Uniunii, care vizează în mod expres litigiile în materia proprietății intelectuale.
3. În unele directive – printre care și Directiva 2004/48/CE, pe care se întemeiază competența Curții de Justiție cu privire la o chestiune care, altfel, ar reveni exclusiv statelor membre –, scopul de a armoniza anumite norme de procedură ale acestor state este evident. Domeniul de aplicare al directivelor respective este, în mod logic, limitat la unul sau la mai multe sectoare determinate (printre altele, proprietatea intelectuală, protecția concurenței, mediul, protecția consumatorilor). Multiplicarea normelor „sectoriale” de procedură – care nu sunt întotdeauna coerente între ele –

¹ — Limba originală: spaniola.

² — Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind respectarea drepturilor de proprietate intelectuală (JO L 157, p. 45, Ediție specială, 17/vol. 2, p. 56) (denumită în continuare „directiva”).

trebuie transpuse în legislațiile naționale poate avea drept consecință nedorită fragmentarea dreptului procedural în statele care au reușit, după mulți ani de eforturi remarcabile de codificare, să adopte coduri de procedură generale, tocmai cu scopul de a înlocui multitudinea de proceduri existente și de a le îngloba într-o procedură comună.

4. În procedura *a quo* trebuie să se stabilească, în primul rând, sumele aferente onorariilor de avocat ale părții care a câștigat procesul, pe care trebuie să le plătească partea care a pierdut, în conformitate cu norma belgiană care prevede o limită maximă în acest sens. În al doilea rând, în ceea ce privește cheltuielile pentru efectuarea expertizei, dificultatea nu constă atât în cuantificarea acestora, cât în nașterea însăși a obligației de plată, având în vedere jurisprudența Curții de Casație din Belgia în acest sens. Problema este dacă stabilirea limitei respective și criteriul jurisprudențial sunt compatibile cu articolul 14 din directivă.

5. Trimiterea preliminară permite să se clarifice dacă statele membre beneficiază de o anumită marjă de manevră normativă în ceea ce privește reglementarea unui sistem de restituire a cheltuielilor de judecată de către partea care a pierdut procesul, sistem care fie le reduce la un plafon sau la o limită maximă, fie le exclude, atunci când, în ambele ipoteze, litigiile intră în sfera de acțiune a directivei.

I – Cadrul juridic

A – Dreptul Uniunii

1. Directiva

6. Conform considerentelor (4), (5), (10) și (26):

„(4) Pe plan internațional, toate statele membre, precum și Comunitatea însăși, în chestiunile în care sunt competente, sunt legate prin Acordul privind aspectele comerciale ale drepturilor de proprietate intelectuală («Acordul TRIPS»), aprobat, în cadrul negocierilor multilaterale ale Runde Uruguay, prin Decizia 94/800/CE a Consiliului [...] și încheiat în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului.

(5) Acordul TRIPS cuprinde în special dispoziții referitoare la mijloacele de a impune respectarea drepturilor de proprietate intelectuală, care constituie norme comune aplicabile pe plan internațional și sunt puse în aplicare în toate statele membre. Prezenta directivă nu ar trebui să aducă atingere obligațiilor internaționale ale statelor membre, inclusiv celor care rezultă din Acordul TRIPS.”

[...]

(10) Obiectivul prezentei directive constă în apropierea acestor legislații pentru a asigura un nivel de protecție ridicat, echivalent și omogen, al proprietății intelectuale în cadrul pieței interne.”

[...]

(26) Pentru a repara prejudiciul suferit [ca] urmare [a] unei infracțiuni săvârșite de un contravenient care a acționat cu bună știință sau având motive suficiente să cunoască că poate genera o astfel de infracțiune, valoarea daunelor interese acordate titularului dreptului ar trebui să ia în considerare toate aspectele corespunzătoare, cum ar fi câștigul nerealizat de titularul dreptului, sau beneficiile fără justă cauză realizate de contravenient și, dacă este cazul, orice prejudiciu moral cauzat

titularului dreptului. [...] Scopul nu este acela de a introduce obligația de a prevedea daune interese punitive, ci de a permite despăgubirea pe criterii obiective, ținând în același timp seama de costurile suportate de titularul dreptului, cum ar fi cheltuielile de cercetare și de identificare.”

7. Articolul 1 prevede:

„Prezenta directivă privește măsurile, procedurile și mijloacele de reparație necesare pentru a asigura respectarea drepturilor de proprietate intelectuală. În înțelesul prezentei directive, expresia «drepturi de proprietate intelectuală» include drepturile de proprietate industrială.”

8. În ceea ce privește „obligația generală” a statelor membre cu privire la „măsurile, procedurile și mijloacele de reparație” reglementate în capitolul II, articolul 3 prevede:

„(1) Statele membre prevăd măsuri, proceduri și mijloace de reparație necesare pentru a asigura respectarea drepturilor de proprietate intelectuală care intră sub incidența prezentei directive. Aceste măsuri, proceduri și mijloace de reparație trebuie să fie corecte și echitabile, nu trebuie să fie complicate în mod inutil sau costisitoare, ori să presupună termene nerezonabile sau să atragă întârzieri nejustificate.

(2) Măsurile, procedurile și mijloacele de reparație trebuie să fie de asemenea eficiente, proporționale și disuasive și să fie aplicate astfel încât să se evite crearea unor obstacole în calea comerțului legal și să se ofere protecție împotriva folosirii lor abuzive.”

9. În secțiunea 6 a capitolului II, referitoare la „daune interese” și la „cheltuieli de judecată”, figurează articolele 13 și 14, care sunt formulate după cum urmează:

„Articolul 13

[...]

(1) Statele membre asigură ca, la cererea părții prejudiciate, autoritățile judecătorești competente să ordone contravenientului care a acționat cu bună știință sau având motive suficiente de a ști acest lucru plata către titularul dreptului a unor daune interese adaptate prejudiciului real suferit de acesta prin încălcarea dreptului său. La stabilirea daunelor interese, autoritățile judecătorești:

(a) iau în considerare toate aspectele necesare, cum ar fi consecințele economice negative suferite de partea prejudiciată, în special câștigul nerealizat, orice beneficiu fără justă cauză realizat de contravenient și, dacă este cazul, alte elemente în afara factorilor economici, cum ar fi prejudiciul moral cauzat titularului dreptului prin încălcarea drepturilor sale,

sau

(b) ca alternativă la litera (a), pot hotărî, dacă este cazul, să fixeze o valoare forfetară pentru daunele interese, pe baza unor elemente cum ar fi, cel puțin, valoarea redevențelor sau drepturilor care ar fi fost datorate în cazul în care contravenientul ar fi cerut autorizația de a utiliza dreptul de proprietate intelectuală respectiv.

(2) Atunci când contravenientul a săvârșit o încălcare fără a avea știință de aceasta sau fără a avea motive rezonabile de a ști aceasta, statele membre pot să prevadă că autoritățile judecătorești pot ordona recuperarea beneficiilor sau plata unor daune interese care pot fi prestabilite.

Articolul 14

[...]

Statele membre asigură ca, în principiu, cheltuielile de judecată rezonabile și proporționale și celelalte cheltuieli făcute de partea care a obținut câștig de cauză să fie suportate de partea care a pierdut, în afară de cazul când principiul echității nu permite acest lucru.”

B – *Dreptul național*

10. Conform articolului 827 primul paragraf din Codul judiciar belgian din 10 octombrie 1967 (*Gerechtelijk Wetboek*), orice renunțare implică obligarea părții care formulează o cerere în acest sens la plata cheltuielilor de judecată.

11. Conform articolului 1017 din codul respectiv, prin hotărârea definitivă se dispune obligarea părții care cade în pretenții la plata cheltuielilor de judecată, cu excepția cazului în care prin legi speciale se prevede altfel și fără a aduce atingere unei convenții a părților care, dacă este cazul, este confirmată prin hotărâre.

12. Conform articolului 1018 punctele 4 și 6 din același cod, cheltuielile de judecată includ:

- cheltuielile aferente tuturor procedurilor desfășurate în cauză, în special *cheltuielile* martorilor și ale experților;
- despăgubirile procedurale prevăzute la articolul 1022 din Codul judiciar.

13. Conform articolului 1022 din codul menționat, despăgubirile procedurale reprezintă valoarea forfetară a cheltuielilor și a onorariilor de avocat efectuate de partea care a obținut câștig de cauză.

Cuantumul maxim și cel minim ale despăgubirilor procedurale se stabilesc prin decret de către Consiliul de Miniștri, luând în considerare în special natura litigiului și importanța acestuia.

La cererea uneia dintre părți, judecătorul poate, printr-o decizie special motivată, să reducă sau să majoreze despăgubirile, fără ca acestea să depășească valorile maxime și pe cele minime prevăzute de decret. În vederea adoptării deciziei, judecătorul are în vedere:

- capacitatea economică a părții care a pierdut procesul, pentru a reduce cuantumul despăgubirilor;
- complexitatea cauzei;
- despăgubirile stabilite pe cale contractuală de partea care a câștigat procesul și
- caracterul vădit nerezonabil al pretențiilor.

Niciuna dintre părți nu poate fi obligată la plata unor despăgubiri pentru cheltuielile cu avocatul efectuate de partea adversă care depășesc cuantumul despăgubirilor procedurale.

14. Prin Decretul regal din 26 octombrie 2007 (denumit în continuare „Decretul regal”) s-a fixat tariful pentru stabilirea limitei minime și a celei maxime ale despăgubirilor procedurale prevăzute la articolul 1022 din Codul judiciar. Conform articolului 2 din Decretul regal, cu excepția domeniilor prevăzute la articolul 4 din respectivul decret, în cadrul litigiilor care au ca obiect cereri evaluabile în bani, despăgubirile procedurale se stabilesc după cum urmează:

	Valoarea de referință	Cuantum minim	Cuantum maxim
Până la 250,00	150,00	75,00	300,00
De la 250,01 până la 750,00	200,00	125,00	500,00
De la 750,01 până la 2 500,00	400,00	200,00	1 000,00
De la 2 500,01 până la 5 000,00	650,00	375,00	1 500,00
De la 5 000,01 până la 10 000,00	900,00	500,00	2 000,00
De la 10 000,01 până la 20 000,00	1 100,00	625,00	2 500,00
De la 20 000,01 până la 40 000,00	2 000,00	1 000,00	4 000,00
De la 40 000,01 până la 60 000,00	2 500,00	1 000,00	5 000,00
De la 60 000,01 până la 100 000,00	3 000,00	1 000,00	6 000,00
De la 100 000,01 până la 250 000,00	5 000,00	1 000,00	10 000,00
De la 250 000,01 până la 500 000,00	7 000,00	1 000,00	14 000,00
De la 500 000,01 până la 1 000 000,00	10 000,00	1 000,00	20 000,00
Peste 1 000 000,01	15 000,00	1 000,00	30 000,00

Conform articolului 3 din Decretul regal, în ceea ce privește acțiunile privind litigii neevaluabile în bani, valoarea de referință pentru stabilirea despăgubirilor procedurale este de 1 200 de euro, cuantumul minim al acestora fiind de 75 de euro, iar cuantumul maxim de 10 000 de euro.

Articolul 8 din Decretul regal prevede sistemul de actualizare a sumelor menționate anterior.

II – Situația de fapt din procedura principală și întrebările preliminare

15. United Video Properties (denumită în continuare „UVP”) era titulara brevetului european EP 1327209, acordat la 27 martie 2008 pentru [sisteme și proceduri de] stocare a datelor pe servere în cadrul unui sistem de furnizare de conținut media la cerere. La 7 iunie 2011, UVP a formulat o cerere împotriva Telenet NV (denumită în continuare „Telenet”), întrucât a considerat că aceasta a adus atingere drepturilor sale asupra brevetului respectiv. Prin acțiunea sa, UVP a solicitat, în esență, să se constate că Telenet i-a încălcat drepturile asupra brevetului și să se dispună încetarea încălcărilor directe sau indirecte ale brevetului. UVP a solicitat, de asemenea, obligarea Telenet la plata cheltuielilor de judecată.

16. Prin hotărârea din 3 aprilie 2012, pronunțată de președintele interimar al rechtbank van koophandel te Antwerpen (Tribunalul Comercial din Anvers), ca urmare a cererii reconvenționale formulate de Telenet, s-a anulat partea belgiană a brevetului EP 1327209, din cauza neîndeplinirii cerinței privind noutatea, iar UVP a fost obligată la plata cheltuielilor de judecată în cuantum de 11 000 de euro. La 27 august 2012, UVP a declarat apel împotriva acestei hotărâri în fața hof van beroep te Antwerpen (Curtea de Apel din Anvers).

17. În paralel, UVP a inițiat o procedură împotriva societății Virgin Media (care nu este parte în litigiul principal), cu privire la partea engleză a aceluiași brevet. La 14 iulie 2014, High Court (Înalta Curte) din Londra a constatat nulitatea brevetului din cauza lipsei activității inventive. Având în vedere hotărârile pronunțate de High Court din Londra și de președintele Rechtbank van Koophandel te Antwerpen (Tribunalul Comercial din Anvers), UVP a decis să renunțe la apel prin cererea din 14 august 2014, confirmată printr-o altă cerere din 24 octombrie 2014.

18. În ceea ce privește renunțarea de către UVP la apel, Telenet a solicitat hof van beroep te Antwerpen (Curtea de Apel din Anvers) să constate că este de acord cu această cerere și că:

- Legea din 21 aprilie 2007 privind posibilitatea de a solicita rambursarea onorariilor și a cheltuielilor pentru asistența oferită de un avocat și Decretul regal privind stabilirea cuantumului despăgubirilor procedurale sunt contrare articolului 14 din directivă;
- jurisprudența Hof van Cassatie (Curtea de Casație), potrivit căreia onorariile și cheltuielile pentru asistența tehnică oferită de un expert pot fi repercutate asupra părții care a pierdut procesul doar în cazul unui comportament culpabil al acesteia, încalcă, de asemenea, articolul 14 din directivă și
- în sfârșit, se impune obligarea UVP la plata în favoarea Telenet a sumei de 185 462,55 euro reprezentând cheltuieli avocațiale și, respectiv, a sumei de 44 400 de euro pentru asistența tehnică oferită de un expert, în calitate de agent de brevetare.

19. Potrivit susținerilor Telenet cu privire la cheltuielile de judecată care îi erau datorate – unicul aspect în discuție în litigiul principal – regula din dreptul belgian este că plata acestora revine în sarcina părții care a pierdut procesul. Cu toate acestea, în vederea stabilirii concrete a cheltuielilor avocațiale care pot fi repercutate asupra părții care a pierdut procesul, Decretul regal stabilește niște valori maxime care nu pot fi depășite, producându-se astfel – în opinia Telenet – o încălcare a articolului 14 din directivă.

20. În plus, în ceea ce privește cheltuielile pentru asistența tehnică oferită de un expert, care nu sunt incluse în domeniul de aplicare al Legii din 21 aprilie 2007 și nici în cel al Decretului regal, jurisprudența Hof van Cassatie (Curtea de Casație) prevede – potrivit Telenet – că acestea pot fi repercutate numai în cazul existenței unui comportament culpabil al părții care a pierdut procesul, ceea ce este contrar, de asemenea, articolului 14 din directivă.

21. În aceste condiții, prin hotărârea din 26 ianuarie 2015, hof van beroep te Antwerpen (Curtea de Apel din Anvers) adresează următoarele întrebări preliminare:

„1) Noțiunea «cheltuielile de judecată rezonabile și proporționale și celelalte cheltuieli» din articolul 14 din Directiva privind respectarea drepturilor de proprietate intelectuală se opune legislației belgiene care oferă instanței posibilitatea de a lua în considerare anumite caracteristici specifice proprii cauzei și care, în ceea ce privește costurile pentru asistența oferită de un avocat, prevede un sistem de tarife forfetare variate?

- 2) Noțiunea «cheltuielile de judecată rezonabile și proporționale și celelalte cheltuieli» de la articolul 14 din Directiva privind respectarea drepturilor de proprietate intelectuală se opune jurisprudenței potrivit căreia costurile pentru consultanța tehnică pot fi rambursate numai în cazul unei culpe (contractuale sau extracontractuale)?”

III – Rezumatul poziției părților

A – Cu privire la prima întrebare preliminară

22. UVP nu adoptă nicio poziție cu privire la întrebările preliminare, susținând că este vorba despre un litigiu între Comisie și guvernul belgian, referitor la transpunerea corectă a directivei.

23. Telenet susține că, având în vedere că a obținut câștig de cauză într-un litigiu desfășurat în domeniul de aplicare al directivei, articolul 14 din aceasta este aplicabil, dobândind astfel calitatea de creditor al obligației de rambursare a cheltuielilor de judecată rezultate din litigiul principal, care sunt rezonabile și proporționale și care trebuie achitate integral de partea care a pierdut procesul.

24. Telenet consideră că noțiunile „cheltuieli de judecată rezonabile și proporționale” și „principiul echității” sunt noțiuni autonome ale dreptului Uniunii și trebuie să fie interpretate în mod uniform pe tot teritoriul acesteia. În caz contrar, s-ar aduce atingere obiectivului directivei, conform jurisprudenței stabilite în Hotărârea Realchemie Nederland³.

25. Telenet apreciază că obiectivul principal al directivei nu este îndeplinit în cazul în care titularii drepturilor de proprietate intelectuală nu sunt suficient de protejați de instanțe precum cea belgiană, în fața căreia partea care a câștigat procesul nu poate recupera de la partea care a pierdut decât o mică parte din onorariile de avocat.

26. În vederea justificării caracterului neadecvat al stabilirii unei limite economice într-un context în care directiva nu o face, Telenet caută sprijin, prin analogie, în jurisprudența Curții, invocând Hotărârea pronunțată în cauza McDonagh⁴. În opinia sa, nu este posibil ca un plafon fix de 11 000 de euro să acopere noțiunile – prin definiție relative – „caracter rezonabil”, „proporționalitate” și „caracter echitabil”. Prin urmare, articolul 14 din directivă interzice stabilirea unei limite maxime a sumei pe care partea care a obținut câștig de cauză o poate recupera.

27. În sprijinul tezei conform căreia jurisprudența Curții este contrară legislațiilor naționale redactate în termeni absoluți sau de principiu, care nu permit evaluarea circumstanțelor concrete, atunci când directivele nu sunt la fel de restrictive, Telenet citează Hotărârile pronunțate în cauzele Marshall și VTB-VAB și Galatea⁵.

28. Potrivit Comisiei, articolul 14 din directivă este formulat în termeni foarte generali. Nu numai că este, în sine, puțin detaliat, ci introduce o regulă care admite excepții întemeiate pe criterii de echitate, ceea ce sugerează că statele membre dispun de o marjă largă de apreciere în ceea ce privește transpunerea acestuia în dreptul intern.

3 — Cauza C-406/09, EU:C:2011:668, punctele 47 și 48.

4 — Cauza C-12/11, EU:C:2013:43, punctele 40 și 42.

5 — Hotărârea Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335), precum și Hotărârea VTB-VAB și Galatea (C-261/07 și C-299/07, EU:C:2009:244).

29. În opinia sa, articolul 14 trebuie analizat în contextul obiectivului general al directivei [considerentul (10)] și al Hotărârii Realchemie Nederland⁶, cu scopul de a asigura protecția eficientă a proprietății intelectuale⁷. În plus, trebuie să se țină seama de următoarele aspecte:

- obiectivul specific al articolului 14 din directivă este de a evita descurajarea unei părți prejudiciate să inițieze o procedură judiciară în vederea protejării drepturilor sale de proprietate intelectuală⁸;
- cheltuielile privind aceste proceduri pot reprezenta, în practică, un obstacol important în calea inițierii lor, iar diferențele dintre reglementările procedurale din statele membre – atât anterior, cât și ulterior transpunerii directivei în dreptul național – sunt notabile⁹;
- în contextul articolului 14 din directivă, se poate sublinia că articolul 3 din aceeași directivă prevede că măsurile, procedurile și mijloacele de reparație prevăzute de aceasta nu trebuie să fie complicate în mod inutil sau costisitoare, ci trebuie să fie, de asemenea, eficiente, proporționale și disuasive.

30. Potrivit Comisiei, articolul 14 din directivă nu se opune unui sistem de fixare a onorariilor forfetare de avocat precum cel belgian. Posibilitatea de a introduce acest sistem rezultă din marja de apreciere a statelor membre, deoarece nu există niciun indiciu conform căruia articolul respectiv sau alte articole din directivă exclud această posibilitate. În opinia sa, un astfel de sistem oferă avantaje pentru buna administrare a justiției și, în special, pentru asigurarea securității juridice și a predictibilității. Incertitudinea privind cheltuielile de judecată care trebuie plătite sau recuperate într-un litigiu poate constitui un inconvenient pentru introducerea unei acțiuni judiciare. Efectul disuasiv ar putea afecta, de asemenea, titularii drepturilor de proprietate intelectuală. Dacă s-ar stabili ca regulă recuperarea integrală a cheltuielilor de judecată, părțile ar fi, în cele din urmă, expuse unor consecințe financiare prohibitive în cazul în care pierd procesul. Această posibilitate le-ar putea descuraja, de asemenea, să inițieze un proces.

31. Ulterior prezentării obiectivelor directivei în conformitate cu considerentele (10) și (11) ale acesteia, guvernul belgian indică faptul că obiectivul esențial al acesteia este de a facilita accesul la justiție, în vederea asigurării unei mai bune respectări a dreptului de proprietate intelectuală. Acesta este și obiectivul Legii din 21 aprilie 2007 privind recuperarea onorariilor și a cheltuielilor avocațiale¹⁰, conform expunerii sale de motive. Dreptul privind accesul la justiție rezultă, de asemenea, în mod direct din articolul 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

32. Guvernul belgian arată că sistemul mixt instituit de legiuitorul belgian oferă avantajul asigurării unei anumite predictibilități în ceea ce privește riscurile financiare în cazul pierderii unui proces, care nu numai că favorizează accesul la justiție, dar și protejează partea, atunci când adversarul său a efectuat cheltuieli care nu sunt rezonabile și proporționale. În plus, este vorba despre o legislație națională adoptată în urma consultării cu barourile de avocați belgiene și a avizului favorabil al acestora, care se află într-o poziție mai potrivită pentru a cunoaște onorariile medii aplicabile în procedurile contencioase, printre care se află și cele privind proprietatea intelectuală.

6 — Cauza C-406/09, EU:C:2011:668. Conform acestei hotărâri, obiectivul general al directivei constă în apropierea legislațiilor statelor membre pentru a asigura un nivel de protecție ridicat, echivalent și omogen a proprietății intelectuale.

7 — Hotărârea L'Oréal și alții (C-324/09, EU:C:2011:474), punctul 131.

8 — Hotărârea Realchemie Nederland (C-406/09, EU:C:2011:668), punctul 48.

9 — http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2012/intellectual-property-rights/summary-of-responses_en.pdf

10 — Guvernul belgian subliniază că Curtea Constituțională din Belgia, prin hotărârea nr. 182/2008 din 18 septembrie 2008, pronunțată în acțiunea în constatarea neconstituționalității Legii din 21 aprilie 2007, a statuat că legiuitorul s-a concentrat asupra asigurării securității juridice și asupra oferirii unui răspuns cu privire la evoluția jurisprudenței în materia rambursării onorariilor de avocat, precum și asupra garantării accesului la justiție al tuturor justițiabililor.

33. Guvernul Țărilor de Jos consideră, pe baza faptului că propunerea inițială a Comisiei¹¹ menționa expres onorariile de avocat, în timp ce forma finală nu o face, că directiva acordă statelor membre libertatea de a decide dacă cheltuielile avocațiale se află printre sumele care trebuie rambursate de partea care a pierdut procesul. Pentru a susține această teză, guvernul menționat citează, de asemenea, articolul 45 alineatul (2) din Acordul TRIPs, pe care se întemeiază directiva¹².

34. Guvernul olandez face referire la libertatea de a alege metoda de determinare a cheltuielilor de judecată care fac obiectul rambursării și la faptul că, potrivit unei jurisprudențe constante, în lipsa unor prevederi în acest sens, statele membre dispun de o marjă largă de apreciere în ceea ce privește alegerea mijloacelor care asigură efectul deplin al unei dispoziții.

35. De asemenea, guvernul olandez subliniază că această marjă largă de apreciere nu este întâmplătoare și că a fost în mod deliberat acordată prin directivă. Această susținere este întemeiată, în primul rând, pe faptul că articolul 14 este redactat în termeni generali și flexibili și, în al doilea rând, pe contrastul dintre expresiile utilizate în proiectul de directivă¹³ și cele din forma finală a acesteia, în special pe adăugarea noțiunii „în general” și pe eliminarea menționării expresive a „onorariilor de avocat”. Guvernul olandez arată în continuare că aceste modificări au fost realizate luându-se în considerare diferențele majore dintre diversele reglementări naționale, precum și că, în domeniul dreptului procedural, statele membre se bucură, în principiu, de autonomie.

36. Prin urmare, statele membre pot stabili în mod liber caracterul rezonabil și proporțional al cheltuielilor avocațiale și rambursarea acestora, fie prin fixarea unor valori forfetare, fie în alt mod, însă asigurând, în orice caz, efectul deplin al articolului 14 din directivă.

37. Acest articol urmărește să asigure că părțile nu sunt descurajate să își exercite drepturile. Onorariile de avocat constituie elementul cel mai important și cel mai puțin previzibil și, în acest sens, pot constitui un impediment pentru accesul la justiție. Sistemul forfetar contribuie la predictibilitatea și la transparența riscului financiar, eliminând astfel un obstacol major în calea accesului la justiție. De asemenea, acesta îndeplinește cerința generală prevăzută la articolul 3 din directivă conform căreia măsurile, procedurile și mijloacele de reparație pentru protecția proprietății intelectuale nu trebuie să fie extrem de complicate sau de costisitoare. Un tarif forfetar permite stabilirea nivelului maxim peste care cheltuielile de judecată nu întrunesc aceste caracteristici.

38. În sfârșit, citând considerentul (17) al directivei, guvernul olandez susține că analiza caracterului rezonabil și proporțional trebuie efectuată ținându-se seama de circumstanțele concrete ale fiecărui caz. Atâta vreme cât tariful este utilizat pentru calcularea cheltuielilor de judecată rezonabile și proporționale, articolul 14 din directivă nu împiedică limitarea imperativă a onorariilor de avocat la o sumă maximă.

39. În concluzie, în opinia guvernului Țărilor de Jos, articolul 14 din directivă nu se opune unui sistem de tarife forfetare, stabilit prin lege sau prin orice altă modalitate, în conformitate cu care se determină onorariile de avocat care trebuie rambursate, dacă aceste tarife reflectă niște cheltuieli de judecată rezonabile și proporționale în raport cu caracteristicile cauzei.

40. Conform guvernului polonez, articolul 14 din directivă nu impune ca partea care a pierdut procesul să acopere toate cheltuielile de judecată ale părții care a obținut câștig de cauză, ci doar pe cele rezonabile și proporționale. Tocmai stabilirea unor tarife forfetare permite ca obligarea la plata cheltuielilor de judecată să fie considerată rezonabilă.

11 — <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003PC0046&from=EN>

12 — Autoritățile judiciare sunt, de asemenea, competente să oblige contravenientul la plata cheltuielilor de judecată ale titularului dreptului, care pot include onorariile de avocat corespunzătoare (http://www.wipo.int/treaties/es/text.jsp?file_id=305906).

13 — <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003PC0046&from=EN>

41. Sistemul belgian permite ca partea care a pierdut procesul să fie obligată să suporte cheltuielile de judecată ale părții adverse în anumite condiții socioeconomice acceptabile. În plus, acest sistem împiedică partea care a obținut câștig de cauză să includă cheltuieli de judecată artificiale sau nejustificate, fie prin utilizarea unor mijloace financiare disproporționate în raport cu resursele economice ale celeilalte părți, fie cu rea-credință, pentru a imputa părții care a pierdut procesul nu numai consecințele negative ale respingerii pretențiilor acesteia, ci și anumite cheltuieli de judecată artificiale.

42. Scopul articolului 14 din directivă este ca partea lezată să nu fie descurajată să inițieze o procedură judiciară în apărarea drepturilor sale de proprietate intelectuală. În cadrul sistemului belgian, partea poate verifica în prealabil cuantumul cheltuielilor de judecată care urmează să îi fie rambursate sau pe cele pe care trebuie să le achite. Prin urmare, tariful determină predictibilitatea cheltuielilor de judecată și permite părților să dispună de posibilitatea de alegere în vederea protecției drepturilor acestora.

B – *Cu privire la cea de a doua întrebare preliminară*

43. Nici UVP, nici guvernul polonez nu au prezentat observații în acest sens.

44. Potrivit Telenet, criteriul prevăzut de jurisprudența belgiană (în temeiul căruia este necesară existența culpei pentru ca partea care a pierdut procesul să acopere cheltuielile privind expertul) este contrar articolului 14 din directivă. Această dispoziție nu menționează criteriul culpei, iar principiul echității la care face referire constituie un simplu mecanism de ajustare a regulii generale, și anume restituirea tuturor cheltuielilor rezonabile și proporționale, iar nu punctul de plecare al acesteia.

45. În opinia Comisiei, cheltuielile pentru asistența tehnică oferită de un expert sunt incluse în noțiunea „cheltuieli de judecată” prevăzută la articolul 14 și pot face obiectul rambursării. Cerința privind existența culpei, necesară pentru efectuarea rambursării, nu este compatibilă cu acest articol din următoarele motive:

- formularea articolului 14 nu prevede un astfel de criteriu și nu permite să se aprecieze că cheltuielile pentru efectuarea expertizei trebuie să primească un tratament diferit față de celelalte cheltuieli;
- criteriul privind existența culpei constituie un obstacol major în calea recuperării de către partea care a obținut câștig de cauză a cheltuielilor efectuate în vederea prezentării expertizelor în cadrul procedurii judiciare;
- în alte domenii materiale de aplicare, dar care se referă la impunerea obligației de acordare a despăgubirilor, jurisprudența Curții a înlăturat oportunitatea impunerii existenței comportamentului culpabil ca element suplimentar pentru nașterea răspunderii¹⁴.

46. Potrivit guvernului belgian, cheltuielile aferente onorariilor expertului nu intră în domeniul de aplicare al Legii din 21 aprilie 2007. Hof van Cassatie (Curtea de Casație) din Belgia a recunoscut principiul rambursării acestor cheltuieli în anumite condiții: trebuie să se facă dovada existenței unui comportament culpabil care a dat naștere prejudiciului constând în plata cheltuielilor și a onorariilor expertului, care trebuie să se afle în relație de cauzalitate cu existența culpei și, respectiv, cu necesitatea asistenței tehnice.

14 — Hotărârile Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383), Draehmpaehl (C-180/95, EU:C:1997:208) și Strabag și alții (C-314/09, EU:C:2010:567).

47. În opinia guvernului belgian, această jurisprudență permite recuperarea integrală a cheltuielilor privind expertul în măsura în care includ prejudiciul pe care partea care a pierdut procesul trebuie să îl acopere ca urmare a culpei contractuale sau extracontractuale. Prin urmare, sistemul este compatibil cu articolul 14 din directivă.

48. Potrivit guvernului Țărilor de Jos, cheltuielile privind expertul trebuie să fie rambursate de partea care a pierdut procesul în măsura în care sunt rezonabile și proporționale. Articolul 14 nu oferă nicio marjă de apreciere pentru o interpretare restrictivă conform căreia cheltuielile privind expertul pot fi recuperate numai în cazul unui comportament culpabil al părții care a pierdut procesul.

IV – Analiză

A – Cu privire la prima întrebare preliminară

49. Articolul 14 din directivă utilizează două noțiuni juridice („cheltuieli de judecată” și „celelalte cheltuieli făcute de partea care a obținut câștig de cauză”) care nu trebuie analizate în detaliu pentru a oferi un răspuns la prima întrebare din cererea de decizie preliminară deoarece onorariile de avocat se încadrează cu ușurință în noțiunea „cheltuieli de judecată”. „Cheltuielile de judecată” includ prin definiție onorariile respective¹⁵, acest lucru fiind aplicabil atât în cazul legislației belgiene¹⁶, cât și în cazul celorlalte ordini juridice, inclusiv al Regulamentului de procedură al Curții¹⁷.

50. Atunci când onorariile de avocat ale părții care a obținut câștig de cauză sunt „rezonabile și proporționale”, articolul 14 din directivă impune cu titlu de *regulă generală* ca plata acestora să fie suportată de partea care a pierdut procesul, „în afară de cazul când principul echității nu permite acest lucru”. Dispoziția introduce o regulă generală care poate avea mai multe excepții, printre care cazul în care consecințele acestei reguli sunt contrare, într-un anumit litigiu, principiului echității.

51. Prin urmare, caracteristicile „rezonabile și proporționale”¹⁸ sunt esențiale pentru a stabili dacă onorariile avocatului uneia dintre părți trebuie suportate de partea obligată la plata cheltuielilor de judecată. Este necesar ca ambele caracteristici să fie întrunite pentru ca regula prevăzută la articolul 14 să fie aplicabilă, această cerință fiind conformă cu articolul 3 din directivă, în temeiul căruia măsurile, procedurile și mijloacele de reparație necesare pentru a asigura respectarea drepturilor de proprietate intelectuală trebuie să fie „corecte, echitabile și proporționale”.

15 — Considerăm că este irelevant faptul că, în cursul procedurii de elaborare a directivei, a fost eliminată din cuprinsul articolului 14 mențiunea expresă cu privire la onorariile de avocat, deoarece, cu sau fără mențiunea explicită, este vorba despre unul dintre elementele cele mai specifice ale cheltuielilor de judecată.

16 — A se vedea articolul 1018 punctul 6 din Codul judiciar belgian.

17 — Articolul 144 litera (b) din Regulamentul de procedură. Curtea apelează în mod constant la noțiunile „caracter rezonabil”, „proporționalitate” și „apreciere justă” în vederea acordării cheltuielilor de judecată care pot fi impuse părților din litigiu. A se vedea printre altele Ordonanțele pronunțate în cauzele Deoleo/Aceites del Sur-Coosur (C-498/07 P-DEP, EU:C:2013:302, punctul 35), Zafra Marroquinos/Calvin Klein Trademark Trust (C-254/09 P-DEP, EU:C:2012:628, punctul 31), Internationaler Hilfsfonds/Comisia (C-208/11 P-DEP, EU:C:2013:304, punctul 30), Germania și alții/Comisia (C-75/05 P-DEP și C-80/05 P-DEP, EU:C:2013:458, punctul 48), OCVV/Schröder (C-38/09 P-DEP, EU:C:2013:679, punctul 36), Elf Aquitaine/Comisia (C-521/09 P-DEP, EU:C:2013:644, punctul 28) și Wedl & Hofmann/Reber Holding (C-141/13 P-DEP, EU:C:2015:133, punctul 28).

18 — Unele versiuni lingvistice ale directivei atribuie ambele caracteristici atât cheltuielilor de judecată, cât și celorlalte cheltuieli. Altele (cea franceză, spaniolă și italiană), dimpotrivă, le aplică doar în privința cheltuielilor de judecată. Având în vedere sensul normei, se recomandă extinderea acestora la ambele categorii, precum în cazul versiunilor engleză, germană, portugheză sau neerlandeză.

52. Analiza „caracterului rezonabil” al onorariilor trebuie să țină seama, în primul rând, de ideea de „exigibilitate rezonabilă”, la care face trimitere versiunea germană a articolului 14 din directivă¹⁹. O legislație națională ar putea considera că rambursarea cheltuielilor avocațiale nu este rezonabilă în cazul în care, de exemplu, printre alte ipoteze, intervenția acestui profesionist într-un anumit proces este inutilă. Prin urmare, cheltuielile care trebuie suportate de partea care a pierdut procesul se pot limita la acele „cheltuieli necesare” efectuate de partea care a câștigat procesul²⁰.

53. În al doilea rând, trebuie să se analizeze dacă onorariile de avocat sunt „proporționale”, cu alte cuvinte dacă au o legătură corespunzătoare cu o serie de variabile care trebuie stabilite, de asemenea, de legea sau de instanța națională. Factori precum obiectul litigiului, valoarea acestuia, complexitatea chestiunilor juridice ridicate, munca efectuată pentru realizarea apărării, capacitatea economică a părții obligate la plata cheltuielilor de judecată sau alți factori similari ar putea fi avuți în vedere pentru a decide dacă există o ajustare corespunzătoare (proporționalitate) cu onorariile de avocat pe care creditorul urmărește să le recupereze de la partea care a pierdut un proces ce avea ca obiect protecția drepturilor de proprietate intelectuală.

54. În prezenta cauză, instanța de trimitere nu s-a pronunțat cu privire la caracterul rezonabil și proporțional al onorariilor avocatului care a apărut interesele Telenet. Această analiză este de competența sa exclusivă, iar Curtea nu o poate substitui. Prin urmare, răspunsul la cererea de decizie preliminară nu trebuie să afecteze puterea de apreciere a instanței *a quo* în ceea ce privește stabilirea aspectului dacă suma de 185 462,55 euro, solicitată de Telenet cu titlu de cheltuieli avocațiale, este rezonabilă și proporțională în circumstanțele litigiului pe care l-a soluționat. În cazul în care decide că suma este rezonabilă și proporțională, instanța de trimitere trebuie să stabilească, de asemenea, dacă restituirea acestei sume respectă cerințele privind caracterul echitabil, ceea ce îi oferă o marjă de manevră incontestabilă. Aceste aprecieri nu depind sub nicio formă de decizia cu privire la validitatea – din perspectiva dreptului Uniunii – a limitei maxime la care se va face referire ulterior.

55. Nici directiva în ansamblul său, nici articolul 14 din aceasta nu pot fi interpretate în afara valorilor și a principiilor inspirate din ordinea juridică a Uniunii, care includ atât securitatea juridică, cât și dreptul la o cale de atac efectivă, din perspectiva dreptului de acces la justiție.

56. În pofida faptului că în unele dintre observații – în special în cele ale guvernului belgian – s-a invocat autonomia statelor membre în domeniul dreptului procedural, interpretarea articolului 14 din directivă nu poate face abstracție de criteriul teleologic: obiectivul său constă în apropierea legislațiilor statelor membre pentru a asigura un nivel de protecție ridicat, echivalent și *omogen* al proprietății intelectuale în cadrul pieței interne. Statele membre trebuie să stabilească, în conformitate cu acest scop, măsurile, procedurile și mijloacele de reparație necesare pentru a asigura respectarea drepturilor de proprietate intelectuală, însă întotdeauna în cadrul legal instituit prin directiva însăși.

57. În contextul acestui cadru normativ, trebuie subliniat un aspect a cărui importanță nu poate fi omisă: procedurile și mijloacele de reparație pe care statele membre trebuie să le pună în aplicare în acest domeniu nu trebuie să fie „complicate în mod inutil sau costisitoare” [articolul 3 alineatul (1) din directivă]. În consecință, „cheltuielile” aferente litigiilor corelative nu pot presupune sarcini prohibitive²¹ pentru părți.

19 — Versiunea germană a articolului 14 din directivă se referă la „Prozesskosten und sonstigen Kosten [...] soweit sind *zumutbar* und angemessen” (originalul nu conține caractere italice).

20 — Noțiunea „cheltuieli necesare” figurează în mod literal la articolul 144 litera (b) din Regulamentul de procedură al Curții, citat mai sus, intitulat „[c]heltuielile de judecată recuperabile”. Printre acestea se numără, în special, „cheltuielile de deplasare și de ședere și remunerarea unui agent, consilier sau avocat”.

21 — Această preocupare reiese și din cuprinsul Directivei 2003/35/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 mai 2003 de instituire a participării publicului la elaborarea anumitor planuri și programe privind mediul și de modificare a Directivelor 85/337/CE și 96/61/CE ale Consiliului în ceea ce privește participarea publicului și accesul la justiție (JO L 156, p. 17, Ediție specială, 15/vol. 10, p. 8). Conform articolului 10a alineatul (5) și, respectiv, articolului 15a al cincilea paragraf din aceste din urmă directive, costul procedurilor judiciare nu trebuie să fie prohibitiv.

58. Din punct de vedere sistematic, directiva include în aceeași secțiune (a șasea) „daunele interese” și „cheltuielile de judecată”. Cu toate că considerentul (26) al acesteia privind repararea prejudiciului suferit nu face referire la cheltuielile de judecată, se poate susține că includerea celor două noțiuni în aceeași secțiune permite calificarea acestora din urmă ca element suplimentar pe care directiva îl prevede în favoarea despăgubirii titularilor drepturilor de proprietate intelectuală, deși o face prin adoptarea unei simple „reguli generale”, care poate constitui obiectul unor excepții și care este condiționată de aplicarea unor factori diferiți de cei care reglementează regimul de reparare a prejudiciilor.

59. Curtea s-a pronunțat cu privire la cheltuielile de judecată efectuate în proceduri privind protecția drepturilor de proprietate intelectuală în Hotărârile Realchemie Nederland²² și Diageo Brands²³. Din lectura acestora, în special a punctului 49 din Hotărârea Realchemie Nederland²⁴, se poate reține faptul – menționat anterior – că articolul 14 din directivă constituie un element suplimentar pentru repararea integrală a prejudiciului suferit de către titularul drepturilor de proprietate intelectuală. În plus, Curtea subliniază că articolul 14 din directivă urmărește consolidarea nivelului de protecție a proprietății intelectuale, evitând ca partea prejudiciată să fie descurajată să inițieze o procedură judiciară în vederea protejării drepturilor sale.

60. Cu toate acestea, în Hotărârea Realchemie Nederland, Curtea nu s-a pronunțat cu privire la caracterul rezonabil și proporțional al cheltuielilor de judecată, deoarece nu se impunea în acea trimitere preliminară²⁵. Prin urmare, dezbateră privind interpretarea și domeniul de aplicare al articolului 14 nu are precedent și constituie exact obiectul prezentei întrebări preliminare.

61. Principiul securității juridice, consacrat în mod categoric în jurisprudență, este legat de principiul privind caracterul previzibil al răspunsului jurisdicțional. Curtea a statuat în mod constant că „legislația Uniunii trebuie să fie precisă, iar aplicarea sa trebuie să fie previzibilă pentru justițiabili, [...] acest imperativ al securității juridice impunându-se cu o rigoare deosebită atunci când este vorba despre o reglementare care poate să aibă consecințe financiare, pentru a permite persoanelor interesate să cunoască în mod exact întinderea obligațiilor pe care aceasta le-o impune”²⁶.

62. Un corolar al acestui principiu, util pentru interpretarea corectă a articolului 14 din directivă, este că statele membre trebuie să promoveze mecanisme care să faciliteze predictibilitatea cheltuielilor de judecată. De fapt, în Hotărârea Comisia/Regatul Unit²⁷, analizând legislația engleză cu privire la „măsurile de protecție privind cheltuielile de judecată”, Curtea a subliniat necesitatea asigurării unei predictibilități rezonabile, atât în raport cu obligația de a plăti cheltuielile aferente procedurii judiciare, cât și în ceea ce privește cuantumul acestora.

63. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că unele dintre părțile care au formulat observații scrise au invocat contraargumentul predictibilității și pe cel al securității juridice ca elemente-cheie pentru cuantificarea cheltuielilor de judecată. Unul dintre factorii decisivi în ceea ce privește inițierea unui proces este costul său economic și efortul financiar previzibil pe care trebuie să le suporte persoanele afectate.

22 — Cauza C-406/09, EU:C:2011:668, punctele 48 și 49.

23 — Cauza C-681/13, EU:C:2015:471, punctul 72.

24 — Cauza C-406/09, EU:C:2011:668. În general, persoana care aduce atingere drepturilor de proprietate intelectuală trebuie să suporte în totalitate consecințele financiare ale conduitei sale.

25 — Cauza C-406/09, EU:C:2011:668. Instanța s-a limitat să examineze dacă cheltuielile de judecată efectuate în legătură cu o procedură de *exequatur*, inițiată într-un stat membru, în cadrul căreia se solicită recunoașterea și executarea unei hotărâri pronunțate în alt stat membru într-un litigiu prin care se urmărește asigurarea respectării unui drept de proprietate intelectuală, intră în domeniul de aplicare al articolului 14 din directivă.

26 — Hotărârea Irlanda/Comisia (325/85, EU:C:1987:546), punctul 18.

27 — Cauza C-530/11, EU:C:2014:67, punctul 52 și următoarele. Normele interne favorizau o limitare inițială a cuantumului cheltuielilor de judecată eventual datorate la finalizarea procesului.

64. Din această perspectivă, nu putem împărtăși o interpretare a articolului 14 din directivă care conduce la includerea în cheltuielile de judecată, în mod obligatoriu, a cuantumului integral al onorariilor de avocat suportate de partea care a obținut câștig de cauză. Dimpotrivă, propunem ca: a) cheltuielile de judecată care pot fi recuperate cu acest titlu să fie doar cele care constituie, în fiecare caz, cheltuieli rezonabile și proporționale și b) statele membre să aibă posibilitatea, tocmai din motive privind predictibilitatea, să determine în mod „obiectiv” și cu caracter general suma maximă care poate fi recuperată, într-un interval precum cel stabilit de legislația belgiană în litigiu.

65. Relația avocat-client nu trebuie confundată cu cea care dă naștere unei obligații de restituire a cheltuielilor de judecată. Prima dintre acestea este o relație contractuală de servicii, în cadrul căreia ambele părți stabilesc în mod liber contraprestația economică acordată de client avocatului său. Cea de a doua constituie o relație juridico-procedurală prin care se urmărește ca partea care a pierdut procesul să despăgubească partea care a obținut câștig de cauză cu cheltuielile aferente desfășurării unui proces.

66. Natura diferită a celor două relații este esențială, deoarece în prima (cea contractuală) aspectele subiective au o importanță esențială, iar acceptarea condițiilor economice ale avocatului depinde în totalitate de voința clientului său, care poate, pur și simplu, să caute un alt profesionist care să îi asigure apărarea. În ceea ce privește relația de drept procedural, nu există această libertate de alegere și, prin urmare, este logic să se aplice anumite criterii obiective²⁸, menite să concretizeze și, eventual, să modereze cuantumul onorariilor care trebuie suportate de partea care nu a participat în niciun fel la alegerea avocatului părții adverse.

67. Criteriile obiective pot fi ajustate pe baza unor cheltuieli standard specifice asistenței oferite de un avocat, ceea ce contribuie, în plus, la promovarea egalității părților în proces, evitându-se ca una dintre ele, respectiv cea care are o situație economică mai bună, să impună părții adverse să suporte consecințele alegerii sale. Dacă ar fi posibil ca partea adversă să suporte integral valoarea cheltuielilor avocațiale, reclamantul cu o mai mare disponibilitate economică și-ar putea folosi capacitatea de alegere în mod cvasicoercitiv. Confruntându-se cu riscul de a fi nevoit să suporte cheltuieli foarte mari aferente avocatului părții adverse, persoana afectată ar putea decide că nu merită să lupte și că este mai sigur să renunțe la exercitarea acțiunilor. Principiul egalității între părțile în proces și dreptul de acces la justiție, de care este legată în mod inevitabil toată această dezbateră²⁹, ar putea fi încălcate.

68. Cert este că, în conformitate cu articolul 3 alineatul (2) din directivă, procedurile și mijloacele de reparație în acest domeniu trebuie să fie „eficiente, proporționale și disuasive”. Or, caracterul disuasiv poate opera în dublu sens: în mod excesiv, persoana interesată ar putea fi descurajată să inițieze un proces din cauză că, în situația în care l-ar pierde, ar trebui să suporte cheltuieli foarte mari; în mod insuficient, deoarece, în cazul în care aceasta ar câștiga procesul, ar recupera doar o mică parte din cheltuielile efectuate. În opinia noastră, potențialul „disuasiv” al acestui tip de proceduri se obține, în ceea ce privește cheltuielile de judecată, dacă acestea sunt calculate în conformitate cu orientări previzibile, stabilite anterior și în termeni obiectiv rezonabili și proporționali. Cheltuielile avocațiale care trebuie suportate de partea care a pierdut procesul ar putea reprezenta un impediment important în calea accesului la justiție (și anume un factor atât de „disuasiv”, încât ar putea deveni „costisitor”, fapt interzis de articolul 3 din directivă) în cazul în care stabilirea acestora ar fi încredințată exclusiv creditorului, fără niciun control extern privind cuantumul lor.

28 — Curtea a utilizat noțiunea „caracter rezonabil obiectiv” al cheltuielilor de judecată în Hotărârea Edwards și Pallikaropoulos (C-260/11, EU:C:2013:221), subliniind la punctul 40 din aceasta, cu ocazia aprecierii echilibrului dintre interesul individual al reclamantului și interesul general (reprezentat în cauza respectivă de protecția mediului), că „această apreciere nu poate să fie realizată doar în raport cu situația economică a persoanei interesate, ci trebuie de asemenea să se sprijine pe o analiză obiectivă a cuantumului cheltuielilor de judecată [...] În această măsură, costul unei proceduri nu trebuie să fie, în unele cazuri, în mod obiectiv nerezonabil. Astfel, costul unei proceduri nu trebuie nici să depășească capacitatea financiară a persoanei interesate și nici să fie, în orice caz, în mod obiectiv nerezonabil”.

29 — Situația nu poate să fie diferită, deoarece dreptul la o cale de atac eficientă este consacrat la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. Menționarea sa este relevantă, având în vedere că obiectul litigiului intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii (articolul 51 din cartă).

69. Un sistem precum cel belgian, care stabilește o limită maximă în ceea ce privește onorariile de avocat care trebuie suportate de partea obligată la plata cheltuielilor de judecată, este conform cu aceste criterii? Niciuna dintre părțile din această procedură preliminară (nici măcar Telenet) nu a susținut că, în abstract, limitele absolute constituie, *per se*, o încălcare a articolului 14 din directivă³⁰, opinie pe care o împărtășim³¹. Comisia recunoaște în mod expres că această dispoziție nu exclude sistemele de stabilire a cheltuielilor la o valoare forfetară, posibilitatea respectivă rezultând din marja de apreciere a statelor membre. În același sens sunt și observațiile Țărilor de Jos: noțiunile „rezonabile și proporționale” și trimiterea la „principiul echității” din cuprinsul articolului 14 din directivă sunt atât de ample încât conferă statelor membre libertate de alegere.

70. Regatul Belgiei prezintă un argument în favoarea aplicării principiului autonomiei statelor membre în domeniul dreptului procedural. Dimpotrivă, în opinia noastră, astfel cum am arătat deja, având în vedere că există o dispoziție specifică în directivă care urmărește să „armonizeze” tratamentul cheltuielilor de judecată într-o anumită categorie de litigii (cele cu privire la proprietatea intelectuală), reglementarea instrumentelor procedurale revine, fără îndoială, în sarcina statelor membre, însă în limitele stabilite de directivă³².

71. Sistemul belgian de stabilire a cheltuielilor avocațiale, întemeiat pe criteriul pierderii procesului (partea care pierde procesul trebuie să plătească onorariile de avocat ale părții care a obținut câștig de cauză), fixează o limită maximă și o limită minimă în ceea ce privește dreptul de a solicita plata acestor cheltuieli, în funcție de valoarea litigiului³³. Stabilirea sumei exacte care poate fi solicitată revine în sarcina instanței care a judecat cauza, care trebuie să o determine ținând seama de circumstanțele respectivei cauze, cu respectarea acestor limite.

72. În litigiul principal, instanța a cuantificat cheltuielile aferente onorariilor de avocat în prima instanță la 11 000 de euro, suma maximă pentru cererile cu valoare nedeterminată, în temeiul articolului 3 din Decretul regal. Prin urmare, suma stabilită este mult mai mică decât cea solicitată de creditorul obligației de plată a cheltuielilor de judecată (de peste 185 000 de euro). În ciuda aparențelor, această împrejurare nu este cu adevărat semnificativă, deoarece, pe de o parte, sarcina de a stabili dacă aceste onorarii erau rezonabile și proporționale revine instanței de trimitere, iar nu Curții, iar pe de altă parte, din informațiile furnizate, nu se poate deduce punctul de echilibru corespunzător.

73. În opinia noastră, în vederea oferirii răspunsului, trebuie să se țină seama de sistemul belgian în ansamblul său, în lumina standardelor obișnuite privind onorariile de avocat reglementate în acest stat. Cu toate că articolul 14 din directivă a urmărit să uniformizeze regimul legal al cheltuielilor de judecată aplicabile în procedurile din domeniul proprietății intelectuale în toate statele membre, nu și-a propus să omogenizeze sau să armonizeze onorariile de avocat aplicabile în acestea din urmă, care diferă în mod considerabil. Decretul regal însuși a fost aprobat ținându-se seama de avizul favorabil al organizațiilor profesionale belgiene (barourile de avocați), motiv pentru care, în principiu, trebuie să se

30 — Unele dintre părți au făcut trimitere, în susținerea tezei lor, la Acordul privind Curtea unică în materie de brevete (JO 2013, C 175, p. 1), care prevede nu numai aplicarea criteriilor privind caracterul rezonabil și proporțional, ci și o limită maximă a cheltuielilor de judecată, după cum urmează: „[...] cheltuielile de judecată rezonabile și proporționale și alte cheltuieli suportate de partea care a avut câștig de cauză sunt suportate de către partea care a pierdut procesul, cu excepția cazurilor [...] în care echitatea impune contrariul, în limitele unui prag stabilit în conformitate cu Regulamentul de procedură” (originalul nu conține caractere italice).

31 — Avocatul Telenet a recunoscut în cadrul ședinței că nu ar avea nicio obiecție cu privire la aplicarea limitei maxime fixate prin Decretul regal, în cazul în care valoarea sa ar fi mai mare.

32 — În Hotărârea Diageo Brands (C-681/13, EU:C:2015:471), punctul 73, Curtea a statuat că dispozițiile directivei nu urmăresc să reglementeze toate aspectele legate de drepturile de proprietate intelectuală, ci doar pe cele care sunt inerente, pe de o parte, respectării acestor drepturi și, pe de altă parte, încălcărilor acestora din urmă, impunând existența unor căi legale eficiente, destinate să prevină, să pună capăt sau să remedieze orice încălcare a unui drept de proprietate intelectuală existent.

33 — La punctul 16 din prezentele concluzii s-a redat tabelul în care figurează sumele maxime, în funcție de valoarea litigiului. Dacă această valoare este nedeterminată, intervalul este între 82,50 și 11 000 de euro. Aceste sume sunt datorate în fiecare fază procesuală, respectiv pentru fiecare grad de jurisdicție.

prezume că valorile maxime care figurează în acesta sunt în acord cu standardele medii aplicabile în Belgia. Aceste organizații se află în poziția cea mai potrivită pentru a propune standardele de „caracter rezonabil obiectiv” cu depășirea cărora nimeni nu trebuie obligat, în Belgia, să plătească onorariile de avocat ale părții adverse.

74. În sprijinul sistemului configurat de legiuitorul belgian vine, de asemenea, predictibilitatea cuantumului cheltuielilor de judecată la plata cărora sunt expuse părțile chiar de la inițierea procesului. După cum am subliniat anterior, pentru protecția securității juridice este necesar să se dețină date sigure (fixe sau procentuale) pe baza cărora să se poată calcula riscul economic al inițierii unei acțiuni procesuale fie ofensive, fie defensive.

75. Pornind de la aceste cerințe, considerăm că articolul 14 din directivă nu permite Curții să „corecteze” voința legiuitorului belgian, exprimată în cele două norme naționale menționate anterior, cu privire la limita maximă a onorariilor peste care partea obligată la plata cheltuielilor de judecată nu este nevoită să restituie cheltuielile aferente avocatului părții adverse. Considerăm că autoritățile belgiene dispun – astfel cum au indicat în procedura de elaborare a respectivelor dispoziții – de informații exacte pentru stabilirea unui sistem de onorarii de avocat maxime (care trebuie plătite de partea care a pierdut procesul), în conformitate cu propriile standarde privind cheltuielile de judecată, ținând seama, printre alți factori, de situația specifică din statul respectiv privind asistența oferită de un avocat³⁴.

76. Faptul că, în cadrul acestui sistem, limitele au fost fixate astfel încât onorariile care pot fi restituite să nu depășească 30 000 de euro pentru fiecare grad de jurisdicție în cazul cererilor cu valoare determinată și, respectiv, 11 000 de euro – tot pentru fiecare grad de jurisdicție – în cazul celor cu valoare nedeterminată, poate fi mai mult sau mai puțin criticabil din alte puncte de vedere, dar nu din perspectiva conformității sale cu articolul 14 din directivă. Fără îndoială, sistemul ar putea fi îmbunătățit (de exemplu, prin acceptarea unor derogări punctuale pentru situații extraordinare), însă, astfel cum a fost configurat, nu încalcă articolul respectiv, a cărui formulare, după cum am menționat deja, instaurează o „regulă generală” care poate face obiectul unor excepții în temeiul criteriilor privind caracterul rezonabil și proporționalitatea, care conferă statelor membre o marjă mare de manevră în ceea ce privește stabilirea cadrului de reglementare. În opinia noastră, legiuitorul național poate aprecia el însuși, luând în considerare, printre alți factori, cultura juridică și situația asistenței avocațiale din Belgia, limita peste care onorariile de avocat care pot fi repercutate asupra părții care a pierdut procesul devin nerezonabile.

B – Cu privire la cea de a doua întrebare preliminară

77. Răspunsul la cea de a doua întrebare preliminară trebuie dat pornind de la termenii în care instanța *a quo* descrie dreptul național. Premisa de la care pornește aceasta este că, „potrivit jurisprudenței [belgiene], cheltuielile pentru consultanța tehnică pot fi recuperate doar în cazul existenței unei culpe (contractuale sau extracontractuale)”. Este unanim acceptat faptul că restituirea cheltuielilor privind expertul (inclusiv cele privind specialiștii sau consultanții tehnici) nu face obiectul normelor în vigoare în materia rambursării onorariilor de avocat.

78. Instanța de trimitere are îndoieli cu privire la aspectul dacă jurisprudența belgiană privind restituirea acestor cheltuieli este compatibilă cu articolul 14 din directivă. Observațiile scrise prezentate de părțile din litigiu care s-au exprimat în această privință, cu excepția guvernului belgian, împărtășesc teza incompatibilității.

34 — Curtea Constituțională din Belgia a subliniat în hotărârea nr. 182/2008 că Legea din 21 aprilie 2007, precum și Decretul regal emis în vederea punerii sale în aplicare prevăd o restricție privind suma care putea fi restituită părții care a câștigat procesul de către partea care l-a pierdut, din „dorința legiuitorului de a menține accesul la justiție al persoanelor defavorizate și de a evita sau de a limita «procesele în cadrul altor procese» cu privire la cuantumul onorariilor care ar putea fi recuperate”.

79. Înainte să oferim un răspuns, se impun două precizări. Prima este că noțiunea de cheltuieli datorate ca urmare a intervenției experților, specialiștilor sau consilierilor tehnici poate cuprinde situații concrete diferite, dintre care unele nu trebuie neapărat încadrate în categoria „cheltuieli de judecată”. Această din urmă categorie nu include orice cheltuială mai mult sau mai puțin „asociată” cu exercitarea acțiunii sau efectuată „cu ocazia” acesteia, ci doar pe cele care își au originea imediată și directă în procesul însuși. O persoană fizică sau juridică poate să efectueze proceduri preliminare sau chiar să organizeze consultări prealabile cu anumiți consilieri sau specialiști, fără ca valoarea acestora să fie inclusă în mod necesar în „cheltuielile de judecată”. Conform considerentului (26) al directivei, „cheltuielile de cercetare și de identificare” efectuate în domeniul protecției drepturilor de proprietate intelectuală sunt incluse în capitolul privind plata daunelor interese (articolul 13), iar nu în cel privind cheltuielile de judecată (articolul 14).

80. A doua precizare este că Codul judiciar belgian (articolul 1018 punctul 4) menționează printre cheltuielile de judecată a căror plată revine în sarcina părții care a pierdut procesul – și anume în cadrul regimului general al pierderii procesului – cheltuielile aferente „martorilor și experților”, în cazul în care acestea au fost efectuate ca urmare a adoptării „măsurilor de instrumentare” procedurale care au fost încuviințate. În ceea ce privește aceste cheltuieli privind experții, nu pare aplicabil criteriul (subiectiv) al culpei, la care face referire instanța de trimitere, ci regula (obiectivă) privind pierderea procesului.

81. Prin urmare, trebuie să se determine la ce cheltuieli privind experții face exact referire jurisprudența belgiană atunci când condiționează restituirea lor de existența unei culpe în producerea prejudiciului care dă naștere obligației de reparare³⁵. Pot exista două tipuri de cheltuieli efectuate pentru obținerea probelor de natură tehnică: a) cele care rezultă din intervenția unor specialiști (experți) în proces, prevăzute la articolul 1018 punctul 4 din Codul judiciar și b) cele efectuate în afara procesului, pentru susținerea cererii introductive sau a memoriului în apărare. Jurisprudența menționată de instanța de trimitere și de însuși guvernul belgian le vizează doar pe acestea din urmă.

82. Cu toate aceste rezerve, răspunsul pe care îl propunem pentru cea de a doua întrebare are un avers și un revers. În opinia noastră, jurisprudența națională menționată de instanța de trimitere nu este contrară articolului 14 din directivă atunci când cheltuielile pentru asistență tehnică solicitate nu pot fi incluse în noțiunea „cheltuieli de judecată”, ca urmare a circumstanțelor specifice ale acestora precum caracterul lor pur preliminar sau a altor factori, dintre care pe unii i-am prezentat anterior. În această ipoteză, este posibil ca restituirea lor să poată fi efectuată în temeiul articolului 13 din directivă, dispoziție care permite aplicarea circumstanțelor referitoare la noțiunea de culpă (plata daunelor interese este impusă „[...] contravenientului care a acționat cu bună știință sau având motive suficiente de a ști acest lucru”).

83. Dimpotrivă și ca revers al propunerii anterioare, cheltuielile care rezultă din intervenția expertului în cadrul unui proces privind protecția drepturilor de proprietate intelectuală, care au o legătură directă și imediată cu exercitarea acțiunii, trebuie să fie restituite părții care a obținut câștig de cauză, în conformitate cu articolul 14 din directivă (și anume dacă sunt rezonabile, proporționale și nu încalcă principiul echității), fără a fi necesară îndeplinirea unei cerințe suplimentare precum existența unei culpe.

84. Răspunsul propus pentru cea de a doua întrebare diferă de cel oferit pentru prima întrebare, deoarece regula internă (de natură jurisprudențială) care se presupune că este aplicabilă cheltuielilor privind expertul poate exclude restituirea totală sau parțială a acestora în litigii privind proprietatea intelectuală, tocmai ca urmare a noțiunii de culpă, ceea ce nu se întâmplă în cazul onorariilor de

35 — Nici în observațiile scrise, nici în cele orale nu s-a constatat cu un grad suficient de certitudine dacă există o jurisprudență generală, constantă și uniformă în acest domeniu. Hof van Cassatie (Curtea de Casație) din Belgia a admis într-o hotărâre că cheltuielile pentru asistență tehnică trebuie să fie restituite părții care a suferit prejudiciul tocmai cu titlu de reparare a acestuia, în cazul în care au fost necesare pentru cuantificarea sa (de exemplu, în materia expropriării).

avocat. Excluderea generală a acestor „cheltuieli de judecată” (cu condiția să aibă cu adevărat acest caracter), care ar putea rezulta din jurisprudența națională aplicabilă acestui tip de litigii, nu ar permite nici măcar evaluarea *ad casum* a caracterului lor proporțional sau rezonabil, împrejurare care, în opinia noastră, nu este compatibilă cu textul și cu scopul articolului 14 din directivă.

V – Concluzie

85. În temeiul considerațiilor prezentate, propunem Curții să răspundă la întrebările adresate după cum urmează:

- „1) Articolul 14 din Directiva 2004/48/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind respectarea drepturilor de proprietate intelectuală nu se opune unei legislații naționale precum cea în discuție în prezenta trimitere preliminară, care impune o limită maximă, în ceea ce privește restituirea onorariilor de avocat plătite de partea care a câștigat procesul, în sarcina părții obligate la plata cheltuielilor de judecată, în orice tip de litigii, inclusiv în cele privind protecția drepturilor de proprietate intelectuală.
- 2) Articolul 14 din Directiva 2004/48 se opune ca existența unei culpe să reprezinte o condiție necesară pentru obligarea părții care a pierdut procesul la restituirea cheltuielilor privind expertiza, care sunt rezonabile și proporționale și nu încalcă principiul echității, efectuate de partea care a câștigat procesul, cu condiția să aibă o legătură directă și imediată cu exercitarea acțiunii procedurale pentru protecția proprietății intelectuale.”